

**O'QUVCHILAR FAOLLIĞI VA MOTIVATSIYASINI OSHIRISHDA
HAMKORLIKNING O'RNI****Erkayeva Charosxon Shuxratjon Qizi***Toshkent kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali 4-kurs talabasi**E-mail:erkayevacharos2002@gmail.com*

Annotatsiya: *Ushbu maqola o'quvchilarning faolligi va motivatsiyasini oshirishda pedagogik innovatsiyalarning o'rni va hamkorliklarning ahamiyati ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi, shuningdek, o'quvchilarning o'zaro hamkorligi samarali natijalarga erishishda muhim omil ekanligi asoslab beriladi. Innovatsion metodlarning o'quvchilarni bilishga bo'lgan ichki ehtiyojini rivojlantirishdagi imkoniyatlarni yoritiladi. Hamkorlikka asoslangan ta'lim usullari orqali o'quvchilardan mustaqil fikrlash, jamoada ishlash, o'z fikrini erkin holda bayon etish kabi ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bundan tashqari maqolada innovatsion ta'lim muhitida o'qituvchining fasilitator (Fasilitator – bu boshqalarga o'rganish, muhokama qilish yoki biror jarayonni samarali olib borishga yordam beruvchi shaxs) sifatidagi roli va pedagogik hamkorlikning motivatsiyani shakllantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Hamkorlik muhitini yaratish orqali o'quvchilarning ichki motivatsiyasini shakllantirish va ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *o'quvchilarning faolligi, ta'lim jarayoni, o'quv motivatsiya, hamkorlik, pedagogik innovatsiyalar, interfaol metodlar, jamoaviy ish, o'qituvchi va o'quvchi hamkorliklarini, mustaqil fikrlash, dars samaradorligi, ta'lim sifati, kommunikativ ko'nikmalar, rag'batlantirish, ichki motivatsiya.*

Abstract: *This article analyzes the role of pedagogical innovations and the importance of cooperation in increasing student activity and motivation from a scientific, theoretical and practical perspective. It is argued that the cooperation of the teacher and the student, as well as the students themselves, in the educational process is an important factor in achieving effective results. It highlights the possibilities of innovative methods in developing students' internal need for knowledge. Through cooperative learning methods, students develop skills such as independent thinking, teamwork, and free expression of their opinions. In addition, the article substantiates the role of the teacher as a facilitator in an innovative educational environment (a facilitator is a person who helps others learn, discuss, or effectively carry out a process) and the importance of pedagogical cooperation in forming motivation. It analyzes ways to form students' internal motivation and increase educational effectiveness by creating a cooperative environment.*

Keywords: *student activity, educational process, learning motivation, collaboration, pedagogical innovations, interactive methods, teamwork, teacher-student cooperation, independent thinking, lesson effectiveness, quality of education, communication skills, encouragement, intrinsic motivation.*

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimiga bo'lgan talab hamda ehtiyojlar tobora ortib bormoqda. Ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilar bilimni chuqurlashtirish, ularning

fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishda motivatsiya muhim ahamiyatga ega. Motivatsiya – bu o‘quvchining o‘rganish faoliyatiga bo‘lgan ichki ehtiyoji, intilishi hamda qiziqishini belgilovchi asosiy psixologik omil hisoblanadi. Shu tufayli, ta‘lim jarayonida pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchini rag‘batlantiruvchi, unga ishonch beruvchi, uning individual salohiyatini ochishga ko‘maklashuvchi shaxs sifatida qaralmoqda. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar o‘quvchilarning bilim olishdagi passiv ishtirokini emas, balki ularning dars jarayonidagi faolligi, tashabbuskorligi va mustaqil fikrlashini talab qiladi. Bunga erishish esa, eng avvalo, o‘quvchining o‘qishga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otish orqali mumkin. Qiziqishning ortishi esa motivatsiyaning shakllanishiga olib keladi. O‘qituvchi tomonidan yaratilgan ijobiy psixologik metodlari o‘quvchining o‘rganishga bo‘lgan munosabatiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Jumladan, har bir o‘quvchining qiziqishlari, bilish darajasi va shaxsiy fazilatlarini hisobga olgan holda, individual yondashuv asosida ta‘lim tashkil qilishini pedagogdan katta mahoratni talab qiladi. Motivatsiyani rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlashda pedagog faqat bilim manbai emas, balki o‘quvchining rivojlanishiga yo‘l ko‘rsatuvchi, uning ichki imkoniyatlarini ochib beruvchi ruhiy tayanch hamdir.

O‘quvchilar faolligi va motivatsiyasini oshirishda hamkorlik (o‘qituvchi-o‘quvchi-ota-ona) asosiy omil hisoblanadi. Samarali muloqot, jamoaviy ish, o‘zaro ishonch va interfaol metodlar o‘quvchilarda ichki motivatsiyani shakllantiradi, bilim olishga qiziqishni kuchaytiradi hamda ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qiladi, bu esa ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

Hamkorlikning motivatsiya va faollikka ta‘siri:

- Samarali muloqot va ijtimoiy muhit: O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samimiy munosabat, ishonch muhiti o‘quvchilarning darsda faol bo‘lishiga va o‘z fikrlarini erkin ifoda etishiga yordam beradi.
- Interfaol metodlar: Ta‘lim jarayonida guruhlarda ishlash, loyihalar va rolli o‘yinlar orqali hamkorlik o‘quvchilarni o‘zlashtirishga undaydi va qiziqishni oshiradi.
- Rag‘batlantirish: Muvaffaqiyatga intilishni shakllantirish va kichik yutuqlarni ham hamkorlikda e‘tirof etish (o‘qituvchi va ota-ona tomonidan) o‘quvchining motivatsiyasini barqarorlashtiradi.
- Shaxsiy yondashuv: O‘qituvchi tomonidan har bir o‘quvchining shaxsiy xususiyatlarini inobatga olib, individual yondashuvni hamkorlik asosida yo‘lga qo‘yish ularning faolligini oshiradi.

O‘quv motivatsiyasini shakllantirishda o‘qituvchi shaxsining ta‘siri beqiyosdir. O‘qituvchining nutqi, darsni tashkil etish uslubi, o‘quvchi bilan o‘zaro muloqot madaniyati, rag‘batlantirish strategiyalari va yaratuvchan pedagogik yondashuv o‘quvchining o‘quv faoliyatiga munosabatini belgilovchi asosiy omillar sirasiga kiradi.

Zamonaviy ta‘limda pedagogdan nafaqat bilim beruvchi, balki motivator, yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi va o‘quvchi rivojini qo‘llab-quvvatlovchi rolni bajarish talab etiladi. O‘quv motivatsiyasi bu o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, qiziqishi, maqsad sari intilishi va o‘quv jarayonida faol ishtirok etishga undovchi psixologik holatdir. Motivatsiya shakllanganda o‘quvchi darsni majburiyat emas, balki o‘zini rivojlantirish imkoniyati sifatida qabul qiladi.

O'quv motivatsiyasini yaratish jarayoni faqatgina darsdagi izoh berish yoki vazifa topshirish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchining shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari va imkoniyatlarini chuqur tushunishni talab qiladi.

- Motivatsiyani shakllantirish avvalo o'qituvchining darsga qanday yondashishidan boshlanadi. O'qituvchi darsni qiziqarli mavzu bilan boshlasa, o'quvchini real hayotga yaqin misollar orqali o'ylashga undasa, o'quvchida tabiiy ravishda bilishga ishtiyoq uyg'onadi.

Masalan, fizika darsida oddiy mexanik qonunni quruq formula sifatida tushuntirish o'rniga uni hayotdagi holatlar bilan bog'lash, masalan, velosipedning tezlanishi, mashina tormozlanishidagi kuchlar yoki o'yinchining sakrash paytidagi impulsni misol qilish o'quvchini darhol darsga jalb etadi. Bu amaliy yondashuv o'quvchining mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Motivatsiyani kuchaytirishda rag'batlantirishning o'rniga katta. Rag'bat har doim baho bilan bog'liq bo'lishi shart emas.

O'qituvchining oddiy tabassumi, maqtovi yoki "Bugun juda yaxshi fikr aytding", "Bu g'oyang menga yoqdi" kabi ijobiy muloqot shakllari o'quvchi uchun kuchli ruhiy qo'llab-quvvatlovchi vositadir. Masalan, matematika darsida muammoni yechishda qiynalayotgan o'quvchiga yo'l-yo'riq berish, uning kichik yutug'ini ham e'tirof etish motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi. Shunda o'quvchi xatolardan qo'rqmaydi, aksincha, urinishga harakat qiladi. O'quv motivatsiyasini shakllantirish jarayonida darsning interaktiv bo'lishi ham muhimdir. O'quvchilar faqat tinglovchi bo'lib qolgan darslarda motivatsiya juda past bo'ladi.

Buning o'rniga o'qituvchi dars davomida o'quvchilardan misollar keltirishni, savollarga javob berishni, kichik guruhlarda muhokama qilishni, tajriba o'tkazishni yoki kuzatuvlar olib borishni taklif qilsa, o'quvchilarda faol ishtirok zarurati tug'iladi. Masalan, biologiya darsida o'simliklarning fotosintez jarayonini shunchaki tushuntirish o'rniga o'quvchilarga kichik tajriba berish bir nechta o'simlikni turli sharoitlarda o'stirish va natijalarni kuzatish motivatsiyaga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

O'quv motivatsiyasi rivojlanishida o'qituvchining shaxsiy namunasi ham katta ahamiyatga ega. O'qituvchining o'z fani bo'yicha qiziqishi, energiyasi, darsga tayyorligi, odob-axloqi va o'quvchilar bilan samimiy munosabati o'quvchilar ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Agar o'qituvchi har bir darsda yangi yondashuv, ijodiy g'oya yoki qiziqarli savollar bilan kelsa, o'quvchilar ham unga mos ravishda faol va intiluvchan bo'ladi. Masalan, tarix o'qituvchisi darsni film parchalari, tarixiy xaritalar yoki rolli o'yinlar bilan boyitib borsa, o'quvchilar tarixiy voqealarni o'zlarini ichida bo'lgandek his qiladi. Bu esa kuchli ichki motivatsiyani shakllantiradi.

Motivatsiyani kuchaytirishda rag'batlantirishning o'rniga katta. Rag'bat har doim baho bilan bog'liq bo'lishi shart emas. O'qituvchining oddiy tabassumi, maqtovi yoki "Bugun juda yaxshi fikr aytding", "Bu g'oyang menga yoqdi" kabi ijobiy muloqot shakllari o'quvchi uchun kuchli ruhiy qo'llab-quvvatlovchi vositadir.

Masalan, matematika darsida muammoni yechishda qiynalayotgan o'quvchiga yo'l-yo'riq berish, uning kichik yutug'ini ham e'tirof etish motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi. Shunda o'quvchi xatolardan qo'rqmaydi, aksincha, urinishga harakat qiladi. O'quv motivatsiyasini shakllantirish jarayonida darsning interaktiv bo'lishi ham muhimdir.

O'quvchilar faqat tinglovchi bo'lib qolgan darslarda motivatsiya juda past bo'ladi.

Buning o'rniga o'qituvchi dars davomida o'quvchilardan misollar keltirishni, savollarga javob berishni, kichik guruhlarda muhokama qilishni, tajriba o'tkazishni yoki kuzatuvlar olib borishni taklif qilsa, o'quvchilarda faol ishtirok zarurati tug'iladi.

Masalan, biologiya darsida o'simliklarning fotosintez jarayonini shunchaki tushuntirish o'rniga o'quvchilarga kichik tajriba berish bir nechta o'simlikni turli sharoitlarda o'stirish va natijalarni kuzatish motivatsiyaga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

O'quv motivatsiyasi rivojlanishida o'qituvchining shaxsiy namunasi ham katta ahamiyatga ega. O'qituvchining o'z fani bo'yicha qiziqishi, energiyasi, darsga tayyorligi, odob-axloqi va o'quvchilar bilan samimiy munosabati o'quvchilar ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Agar o'qituvchi har bir darsda yangi yondashuv, ijodiy g'oya yoki qiziqarli savollar bilan kelsa, o'quvchilar ham unga mos ravishda faol va intiluvchan bo'ladi. Masalan, tarix o'qituvchisi darsni film parchalari, tarixiy xaritalar yoki rolli o'yinlar bilan boyitib borsa, o'quvchilar tarixiy voqealarni o'zlarini ichida bo'lgandek his qiladi. Bu esa kuchli ichki motivatsiyani shakllantiradi.

Ertalabki dars boshlanishidan oldin o'qituvchi sinfga quvnoq ohangda kiradi va o'quvchilarga tabassum bilan salom beradi. Dars o'quvchilarning diqqatini jalb qiladigan kichik hayotiy vaziyat bilan boshlanadi. Masalan, o'qituvchi qo'lida oddiy bir buyum, masalan, tennis to'pi yoki kichik mashina modeli bilan kiradi. Sinf darrov qiziqib qoladi. O'qituvchi buyumni stolga qo'yib, "Bu oddiy ko'rinadigan narsa hayotimizda qanday fizika qonunlari asosida harakat qiladi deb o'ylaysiz?" deb savol beradi. O'quvchilar turli javoblar berishni boshlaydi. Ayrimlari kuch, ayrimlari tezlik, boshqalari ishqalanishni tilga oladi. O'qituvchi har bir javobni qadrlab, o'quvchilarning fikrlashiga rag'batlantiruvchi tarzda munosabat bildiradi.

Respublikamizda uzluksiz ta'lim mazmunini xalqaro baholash dasturlari talablariga moslashtirish, o'quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishga doir yangi davlat ta'lim standartlari, "Milliy o'quv dasturi", integrativ yondashuvga asoslangan darsliklar, o'quv va metodik qo'llanmalar yaratilmoqda. "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmonda belgilangan "kichik yoshdan o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish hamda kasb tanlash, kasbiy o'sishni mustaqil rejalashtirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirish" vazifalari boshlang'ich ta'lim mazmunini ilg'or tajribalar asosida isloh qilish, o'quvchilarda kichik yoshidan bilim olishga bo'lgan ehtiyoj va qiziqishlarni rag'batlantirish, o'ziga bo'lgan ishonchni tarbiyalash strategiyalarni ishlab chiqish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi [1].

O'quvchilarning o'quv-biluv motivatsiyasini shakllantirish boshlang'ich ta'limning asosiy muammolaridan biri sifatida baholanadi. Uning dolzarbligi o'qish darslari mazmunini yangilash, bilimlarni mustaqil o'zlashtirish usullarini egallash va o'quvchilarda faol hayotiy pozitsiyani rivojlantirish bo'yicha vazifalarni belgilash bilan chambarchas bog'liq. Zero, "O'qish darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra boshlang'ich ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Barcha predmet darslarini o'qish faoliyatisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Chunki matnni tushunib, bir maromda, to'g'ri va ifodali o'qishni o'rgatish o'qish orqali DTS bo'yicha o'zlashtirishlari ko'zda tutilgan bilimlarni hamda o'quv-biluv ko'nikma va malakalarni egallashlariga yo'l ochiladi". Darhaqiqat, aynan o'qish darslarigina insonning o'zligini, olam sir-sinoatlarini anglash, tushunish va idrok etishga bo'lgan intilishlariga turtki

beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-biluv motivatsiyasini shakllantirishda o'qish fani o'quv dasturlarida rejalashtirilgan materiallarning sinfdan sinfga o'tgan sari mavzu va mazmuni jihatidan kengayib borishi muhim o'rin tutadi. Har bir mavzu uchun tanlangan matnlarning janriy rang-barangligi, poetik mukammalligi, o'quvchilarning bilim darajasi va yosh xususiyatlariga mos kelishi ham bu borada e'tiborga molik [2].

Qiziqish vaziyatga bog'liq bo'lishi mumkin, hissiy jihatdan jozibali o'quv vaziyatlarida individual "portlash"lar bilan chegaralanadi. Bunday qiziqish o'quvchi bu holatdan chiqib ketganida susayadi. Natijada qiziqish tashqaridan doimiy rag'batlantirishni talab qiladi va ularsiz yo'qoladi. Agar qiziqish ma'lum bir mavzu va vazifalar doirasi bilan bog'liq bo'lsa, nisbatan barqaror bo'ladi. Barqaror qiziqish o'quvchining noqulay tashqi sharoit va to'siqlarga qaramasdan o'z xohishi bilan o'rganishida namoyon bo'ladi. Chidamlilik o'quvchining o'rganishdan boshqa iloji yo'qligida ham namoyon bo'ladi [3].

O'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish jarayoni haqida so'z borganda, ularning har biri turli darajadagi faolligini namoyon etishini ta'kidlash mumkin. Shu bois o'quvchilarga bilimlarni sust qabul qiladi degan nuqtai nazar bilan qarash to'g'ri bo'lmaydi. Bu fikr YE.V.Korotayevaning quyidagi fikrlari o'rinli ekanini tasdiqlaydi: "o'quv faoliyatining inkor etilmagan tavsifi asosida unga munosabat o'zgaradigan bilishning quyi darajasi; quyidan mo'tadillashgan bosqichga o'tish sifatidagi vaziyatli faoliyat; o'quv jarayonida ijro etuvchilik faoliyati; o'quvchining subyektiv nuqtai nazarini maksimal darajada ochishga imkon beruvchi ijodiylik".

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faolligini, asosan, ularning yosh va individual xususiyatlarini e'tiborga olish, bilish jarayonini tashkil etish tarzida egallanadigan, mustahkamlanadigan va rivojlanadigan shaxs xususiyati sifatidan aniqlashtirish maqsadga muvofiq. Bilish faolligi ko'rsatkichi sifatida mo'tadillik, ishtiyoq, o'rganishning anglanganligi, ijodiy namoyon bo'lishi, nostandart o'quv vaziyatlaridagi xulqatvor, o'quv vazifasini hal etishdagi mustaqillik kabilarni ta'kidlash mumkin [4].

Tadqiqotchi Sh.Boltayevaning fikricha, "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy bilish faolligi o'zida yangi bilimlarni o'zlashtirishga barqaror motivlar va bilish jarayoniga ijobiy emotsional yo'nalganlikning qaror topganligi, o'quv vazifalarini hal etishda odatiy o'quv harakati usullarini bartaraf etishga intilish, muammo yechimini topishning metod va usullarini izlash, o'quv-bilish faoliyatidagi qat'iylilik, ijodiy bilish faoliyatining natijaviyligi bilan tavsiflanuvchi shaxs xususiyatini o'zida mujassam etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-biluv motivatsiyasini shakllantirishning muhim psixologik jihati irodasining rivojlanganlik darajasi bilan uzviy bog'liq. O'quvchilarda bu daraja turlicha namoyon bo'ladi. Xususan, 6-7 yoshli bolalarning odatiy darajasi - maktabga kelganda o'z xatti-harakatlarini boshqara oladigan, umumiy faoliyatga kirishimli, o'qituvchi tomonidan qo'yilgan talablarni qabul qilishga doir motivlarga bo'ysundirishdan iborat. Bu jarayonda bilim olishi qatori o'quvchilar ularni qanday o'zlashtirish yo'llarini ham o'rganib boradi [5].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak o'quv motivatsiyasi ta'lim jarayonining bosh harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, tashabbusi va mas'uliyatini belgilab beradi. Ushbu tadqiqot davomida aniqlanishicha, o'quv motivatsiyasini shakllantirishda o'qituvchining roli beqiyosdir. O'qituvchining shaxsiy namunasi, darsni tashkil

etish uslubi, o'quvchilar bilan kommunikativ aloqasi va pedagogik kompetensiyasi o'quvchining o'quv jarayoniga munosabatini to'g'ridan-to'g'ri shakllantiradi.

Dars jarayonini hayotiy misollar, muammoli vaziyatlar, guruhiy faoliyatlar, tajribalar, vizual vositalar va interaktiv metodlar bilan boyitish o'quvchilarda ichki motivatsiyani kuchaytiradi. O'quvchi o'zi kashf qilgan, o'zi yechim topgan va o'zi tajriba o'tkazgan darsni yanada chuqurroq anglaydi va eslab qoladi. Rag'batlantirish, ijobiy muloqot va konstruktiv fikr bildirish esa o'quvchini qo'llab-quvvatlaydi, uning o'z kuchiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Shuningdek, motivatsiyani shakllantirish faqat tashqi omillar bilan emas, balki o'quvchilarning individual qiziqishlari, ehtiyojlari va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda olib borilishi lozim. Har bir o'quvchi uchun mos yondashuvni tanlay olgan, ularni faol o'quv jarayoniga jalb etgan pedagog motivatsion muhitni barqaror rivojlantira oladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva, R. Pedagogik psixologiya: o'quv motivatsiyasi va o'quvchilarning faoliyatini boshqarish. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

2. Qodirov, B. Zamonaviy ta'lim jarayonida interaktiv metodlar va ularning motivatsiyaga ta'siri. Toshkent: Innovatsion ta'lim, 2022.

3. Jo'rayev I. (2021). "Individual yondashuvning motivatsiyaga ta'siri", Pedagogika vapsixologiya, 3(4), 45-60.

4. Yo'ldosheva D. (2019). "O'qituvchining shaxsiy fazilatlar va motivatsiya", Ta'limda yangiliklar, 6(2), 112-125

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2029 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сон Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони.

6. Matchonov S., Gulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlang'ich sinf o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish. - Toshkent: YANGIYO'L POLYGRAPH SERVICE, 2008. - 3-b.

7. Ходжаев Б. Узлуксиз таълимда ўқувчиларнинг билиш фаоллигини ошириш // Uzluksiz ta'lim. - Тошкент, 2009. - Б. 87.

8. Коротаяева Е.В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников. - М.: Сентябрь, 2003. - С. 46-47.

9. Болтаева Ш.Т. Бошланғич таълимда ўқувчилар ижодий фаолиятини ривожлантиришнинг ташкилий-педагогик асосларини такомиллаштириш. Пед. фан. фалс. док. (PhD) ...дисс. автореф. - Самарқанд, 2019. - 19-б.